

Crítica de llibres

Al-Jazeera, mirall rebel i ambigu del món àrab

LAMLOUM, O. *Al-Jazira, espejo rebelde y ambiguo del mundo árabe*. Barcelona: Editorial Hacer, 2006.

ISBN: 84-88711-86-7

Per Núria Fernández, col·laboradora tècnica del CAC i doctoranda en comunicació i periodisme a la UAB

Arran dels atemptats de l'11 de setembre, el món occidental va començar a veure habitualment la difusió de missatges d'Ossama bin Laden per mitjà d'un canal fins aleshores desconegut per a la gran majoria dels occidentals, Al-Jazeera, el "canal de Bin Laden", en paraules de l'administració Bush.

L'obra que ressenyem, *Al-Jazira, espejo rebelde y ambiguo del mundo árabe*, escrita per la sociòloga tunisiana de la Universitat de Paris 8, Olfa Lamoum, va més enllà de l'anàlisi de la cadena mateixa: la situa en el context geogràfic i polític del món àrab, i proporciona les claus necessàries per entendre el paper que juga Al-Jazeera en el camp internacional.

Al-Jazeera ('la península', amb referència a la península aràbiga on té la base, Doha, Qatar) va ser inaugurada l'1 de novembre de 1996. Inicialment, emetia en àrab literari només sis hores al dia; el 1997 ja va arribar a les dotze hores i, des del 1999, és un canal d'informació les vint-i-quatre hores del dia.

Actualment, la xarxa de canals de televisió d'Al-Jazeera inclou: el canal d'informació 24 hores en àrab (Al-Jazira, 1996); dos canals d'esports en llengua àrab (Al-Jazira Sports +1, +2, 2003 i 2004); un canal sobre la vida política que transmet conferències en temps real sense editar o comentaris (Al-Jazira Mobasher); un canal adreçat als infants (Al-Jazira Children's Channel, 2005); un canal d'in-

formació vint-i-quatre hores en anglès (Al-Jazira English, 2006), i un canal de documentals en llengua àrab (Al-Jazira Documentary Channel, 2007). Entre els projectes futurs, es troba la creació d'un canal en llengua urdú per poder arribar al sud-est asiàtic, i un canal musical.

Al-Jazeera té més de 1.400 empleats arreu del món, 450 periodistes de quinze nacionalitats diferents (només un 20% de la plantilla és qatariana), 23 delegacions a l'estranger i 60 corresponsals.

Productora audiovisual i d'informació de primer ordre a l'espai mediàtic mundial, té 24 butlletins informatius diaris, 7 programes de debat en directe, 15 més en diferit i dues pàgines web en àrab i en anglès. A més, arriba a una audiència de 35 milions a l'Orient Mitjà i de 15 milions a Europa i l'Amèrica.

El llibre s'estructura en tres grans parts, que poden ser de lectura independent:

1. Al-Jazeera o la singularitat en el món àrab.
2. Al-Jazeera, un contrapoder en el món àrab.
3. Al-Jazeera, un repte per als Estats Units.

A la primera part, Lamoum dóna les claus de l'èxit de la cadena qatariana fent referència a la relació d'Ossama bin Laden i Taysser Allouni, l'únic corresposal de televisió a Kabul durant el règim dels talibans. Allouni es va reunir amb Bin Laden després de l'11 de setembre de 2001. i el va entrevistar. Aquesta entrevista exclusiva va obrir la porta a la consagració internacional del canal, i qüestiona el monopoli mediàtic dels Estats Units. Olfa Lamoum fa una referència exhaustiva de les intervencions del líder d'Al-Qaeda a la cadena qatariana des del 1998, com també de les pressions que la cadena va rebre dels Estats Units. Al-Jazeera és la finestra que permet a Bin Laden aparèixer davant del món, i això la converteix en el canal més controvertit, alhora que guanya credibilitat davant del públic

àrab i musulmà. Això converteix Al-Jazeera en còmplice d'una actitud violenta i reaccionària de l'islam polític? L'autora opina que no hi ha condescendència per part de la cadena amb Bin Laden: el líder d'Al-Qaeda és un actor més del conflicte. No obstant això, el periodista Taysser Allouni va ser inculpat i empresonat a Espanya el 17 de setembre de 2003 per Baltasar Garzón, sota l'acusació de "complicitat amb el terrorisme". Allouni va ser el primer periodista àrab a donar compte d'una guerra declarada pels Estats Units i a obtenir la primera gravació en vídeo d'Ossama bin Laden. Els seus reportatges van ser protestats amb força pels Estats Units. En contra, Al-Jazeera va emprendre una defensa continuada d'Allouni, donant veu a les autoritats que en demanaven l'alliberament i fent conèixer les diverses mobilitzacions ciutadanes i les denúncies de les associacions de periodistes fins a l'alliberament d'Allouni, sota fiança i per raons de salut, el 23 d'octubre de 2003.

La clau de l'èxit de la cadena és, per l'autora, la línia editorial panarabista. Al-Jazeera ha trencat el tabú de la veritat única, incontestable i indiscutible dels règims àrabs. El discurs silenciats del món àrab ha trobat el seu mitjà d'expressió. Al-Jazeera ha fet audibles i visibles opositors islamistes, nacionalistes i feministes, i els ha permès exposar les seves idees, denunciar la corrupció i, segons l'autora, reivindicar les llibertats públiques. Al-Jazeera ha trencat el monopoli de l'enunciat polític. Ha trencat el monopoli que tenien fins fa poc els mitjans de comunicació occidentals. El telespectador àrab ja no ha de mirar la CNN per seguir les eleccions als Estats Units; ni la BBC per entendre les eleccions a l'Iran; ni Le Monde per seguir el debat sobre la prohibició del vel islàmic a les escoles franceses, etc. Al-Jazeera ha marginat el flux d'informació que prové del nord vers el món àrab.

L'autora també dóna compte dels programes de la cadena, com *'A contracorrent'*, un *talk-show* dirigit pel nacionalista laic i populista Fayçal Al-Qassim, que incorpora el model de cara a cara polític televisat, proscrit en qualsevol règim àrab (les gravacions en vídeo d'aquest programa s'arriben a vendre a 100 dòlars la còpia al mercat negre), o *'Testimoni del segle'*, un programa on es conviden i s'entrevisten actors àrabs i musulmans importants, i es contraposa el seu testimoni a altres fonts i testimonis, o al dels mateixos telespectadors.

En relació amb la identitat, Al-Jazeera reivindica una doble

identitat àrab i musulmana. Dóna cobertura política i social de cada país de la regió. Lamloum destaca que el canal qatarià es converteix així en el mitjà d'expressió i de producció de l'imaginari i la identitat del públic al qual s'adreça (més del 73% de la seva cobertura periodística se centra en els països àrabs).

Aquest nacionalisme és un perill? Com diu l'autora, ens trobem davant d'un nou arabisme, amb un nacionalisme que serveix per donar cos a unes aspiracions democràtiques reprimides i on s'incorpora un component d'islamisme obert, que concep la religió com un element d'unificació i de resistència.

La segona part de l'obra fa un balanç del context històric, de l'ambigüitat en la relació amb l'Estat de Qatar i del paper de contrapoder en el món àrab. Aquí l'autora fa un recorregut per la història de la cadena qatarià des que va néixer (comença amb el tancament de la cadena BBC Arabic News), fins als nostres dies.

En la creació d'Al-Jazeera, hi convergeixen dues voluntats: la d'un país petit que tracta de convertir-se en un reducte regional distintiu, i la del periodisme àrab, que vol una televisió alliberada d'Àrabia Saudita i d'altres règims autoritaris.

Lamloum destaca que el canal aglutina tres tendències polítiques diferents: una tendència nacionalista àrab, de la qual és el representant principal el siri Fayçal Al-Qassim; una tendència islamista liberal, encarnada per l'egipci Ahmad Mansour, i una de liberal, que personifica el palestí Jamil Azir. Les tres es posen d'acord per tractar els conflictes del món àrab des d'una perspectiva nacionalista panarabista, per denunciar la política que porten a terme els Estats Units, per treure a la llum pública les aspiracions democràtiques i l'oposició als règims vigents, i l'adhesió a una política econòmica neoliberal com a model de desenvolupament i modernització del món àrab.

En definitiva, Al-Jazeera habilita un espai d'opinió pública panarabista on tenen cabuda les aspiracions democràtiques, les polèmiques islamistes i el ressentiment amb els Estats Units.

L'autora tracta les relacions ambigües de la cadena amb Qatar. La cadena no critica obertament el govern de Qatar, com sí que ho fa amb el de l'Àrabia Saudita (és aquesta una de les seves funcions principals?), però sí que tracta les controvèrsies nacionals parlant de l'existència de les bases

nord-americanes a Qatar o entrevistant representants d'Amnistia Internacional crítics amb el govern qatarià.

En relació amb l'islamisme, l'autora destaca que la cadena qatariana fa una aproximació oberta a totes les expressions de l'islam polític, i es converteix en la primera tribuna d'opinió transnacional oposada a la política repressiva contra l'islamisme. A la pregunta de si la forta presència de l'islamisme al canal eclipsa els corrents laics o d'esquerres, Lamloum respon taxativament: tot rebutjant l'exclusió sistemàtica que practiquen la quasi totalitat dels mitjans de comunicació àrabs (escrits i audiovisuals), Al-Jazeera aconsegueix normalitzar l'islamisme.

L'autora subratlla el paper que té la cadena a l'hora de defensar els drets de la dona a la vida pública del país, de denunciar la violència de gènere, com també el seu posicionament crític contra els corrents islamistes que neguen aquest dret a les dones, sense estalviar crítiques a la postura reaccionària d'islamistes kuwaitians i saudites. La cadena ha dedicat diversos programes a la participació de la dona a la vida pública i política, i té un programa '*Només per a dones*' (*Lilnissâit faqat*), on s'han tractat temes com el paper de la dona en la vida política o el rol de la dona en els moviments islamistes. Toujane Al-Fayçal, gran figura del feminisme àrab, ha intervingut en diferents ocasions en emissions del canal per denunciar els islamistes partidaris de la discriminació de gènere i que neguen el dret de participació de la dona. D'altra banda, Lamloum destaca el paper rellevant que tenen les dones a l'estructura laboral d'Al-Jazeera, que projecta una imatge dinàmica i positiva de la dona i s'oposa a la seva exclusió per part de qualsevol poder religiós i polític.

Altres temes que Lamloum aborda en aquest capítol són el tractament particular que fa la cadena de conflictes actuals: de la guerra civil d'Algèria (la cadena va posar en dubte la versió oficial dels esdeveniments i va desvelar episodis tèrbols), el tractament que es fa de Hezbollah (per a Al-Jazeera, no és una milícia xiïta libanesa proiraniana, sinó un partit libanès que treballa a favor de l'alliberament nacional), el conflicte palestinoisraelià (Al-Jazeera dóna veu a dirigents israelians tant de dretes com d'esquerres, mostra el mapa de Palestina i l'Israel amb les fronteres de 1967; el poble palestí no apareix només com a víctima o com a realitat històrica, sinó també com a "resistència", dedica programes als refugiats palestins i, al mateix temps,

mostra un escenari palestí fragmentat amb lluites de poder i corrupció).

En la tercera part de l'obra, Lamloum parla del desafiament de la cadena a l'ordre imperialista. El canal ha rebutjat la centralitat del concepte de terrorisme present en el discurs nord-americà, i fa una distinció entre terrorisme i resistència. A més, qüestiona les conseqüències de la "guerra contra el terrorisme", i construeix un discurs diferent al del consens mediàtic mundial sobre aquest tema. D'aquesta manera, ha mostrat les conseqüències negatives de la "guerra contra el terrorisme" entre la població civil a la guerra a l'Afganistan, ha fet perdre als Estats Units el monopoli del control de la imatge en un conflicte en el qual eren part implicada i ha aconseguit invertir el flux d'informació nord-sud i posar en dubte el mite de la "guerra quirúrgica". A l'èxit de la cadena qatariana, hi ha contribuït l'alineament patriòtic de les cadenes nord-americanes, cosa que ha creat un buit en el panorama mediàtic mundial del qual s'han beneficiat mitjans de comunicació no dependents de la Casa Blanca o no inspirats pel mateix patriotisme.

En relació amb la guerra de l'Iraq, es va revelar el pes d'Al-Jazeera en el món àrab en el moment que es va posar en evidència l'activisme patriòtic per part de la cadena Fox News. Al-Jazeera va eliminar del seu discurs qualsevol referència als termes utilitzats pels experts propers al Pentàgon com "forces de coalició", "pacificació de zones", "neutralització de bosses de resistència", per parlar d'"invasió", "ocupació" i "resistència". A banda de les paraules triades, hi ha les imatges emeses, com les dels cadàvers de soldats nord-americans (quan els mitjans nord-americans n'autocensuraven l'emissió), o els interrogatoris de presoners de guerra.

Davant de l'hegemonia dels Estats Units en la interpretació del conflicte, Al-Jazeera elabora un discurs alternatiu basat en imatges que desacrediten la versió de l'imperi. Tot això no ha estat fàcil, i l'autora esmenta diferents pressions sobre la cadena que van des de periodistes intimidats, fins a la destrucció d'algunes de les redaccions (la de Kabul, el 2001, i la de Bagdad, el 2003) o el bombardeig d'altres redaccions (Fallujah, el 2004). Però, al mateix temps, davant del fracàs de la posada en marxa de mitjans de comunicació en llengua àrab finançats i controlats pels Estats Units, l'administració Bush sempre ha aprofitat la possibilitat d'aparèixer a la cadena per difondre

el seu missatge i intentar guanyar-se el telespectador àrab.

Per últim, Al-Jazeera ha provocat que apareguin altres canals a la zona com Al-Arabiya (creada al principi de 2003 amb capital nord-americà i d'un grup d'inversors saudites), Al-Hurra (creada el 2004 per l'administració nord-americana), Al-Alam (creada el 2003 per la República Islàmica d'Iran), Al-Manar (el canal de la Hezbollah libanesa), entre d'altres. I, al mateix temps, cal destacar que Al-Jazeera ha servit d'inspiració per a d'altres canals, com el canal de notícies TeleSur, inaugurat al final de 2005 i patrocinat per Veneçuela, l'Argentina, Cuba i l'Uruguai, i que ha firmat un acord de cooperació amb Al-Jazeera que preveu l'intercanvi de continguts, d'experiència tècnica i de capacitat periodística.

En definitiva, estem davant d'una obra rigorosa, d'àgil i fàcil lectura (141 pàgines documentades amb una gran precisió), que proporciona les eines necessàries per poder entendre la complexitat i el paper que juga Al-Jazeera tant en el món àrab com en l'àmbit internacional. Aquesta lectura resultarà molt útil per als qui vulguin trobar una aproximació intel·ligent i ponderada al canal qatarià, cridat a ser una veu ineludible en el món de la informació.

Bibliografia relacionada

LYNCH, Marc. *Voices of the New Arab Public. Iraq, Al-Jazeera, and Middle East Politics today*. Columbia University Press, 2005. 293 pàgines

MILES, Hugh. *Al-Jazeera: How Arab TV news challenges America*. Abacus, 2004. 464 pàgines

MILES, Hugh. *Al-Jazeera: the inside story of the Arab news channel that is challenging the West*. Grove Press, 2006. 448 pàgines

EL-NAWAWY, M.; ISKANDAR, A. *Al-Jazeera. The story of the network that is rattling governments and redefining modern journalism*. Basic Books Inc., 2003. 240 pàgines

DELLA RATTA, Donatella. "Al Jazeera. Media e società arabe nel nuovo millennio". Bruno Mondadori, 2005. 272 pàgines

SAKR, Naomi. *Satellite realms. Transnational television, globalization and the Middle East*. I.B. Taurism & Co. Ltd., 2002. 232 pàgines

TATHAM, Steve. *Losing Arab hearts & minds: the coalition, Al-Jazeera & Muslim opinion*. C. Hurst & Co, 2006. 239 pàgines

ZAYANI, Mohamed (ed.). *The Al-Jazeera phenomenon: critical perspectives on new Arab media*. Pluto Press, 2005. 224 pàgines

RINNAWI, Khalil. *Instant nationalism: McArabism, Al-Jazeera, and transnational media in the Arab world*. University Press of America, 2006. 216 pàgines

DE GOUVELA, Philip Fiske. *An African Al-Jazeera? Mass media and the African renaissance*. Foreign Policy Centre. 2005. 24 pàgines

ZAYANI, M.; SAHRAOUI, S. *The culture of Al-Jazeera. Inside an Arab media giant*. McFarland & Co. Inc., 2007.

RUSHING, Josh. *Mission Al-Jazeera: build a bridge, seek the truth, change the world*. Palgrave Macmillan, 2007. 256 pàgines